

KEREKES LAJOS

Vorarlberg és Tirol elszakadási törekvései Ausztriától 1918—1919-ben

1. Vorarlberg és a svájci Anschluss-mozgalmak

Az 1918. november 12-én megalakult új osztrák köztársaságot feszítő belpolitikai ellentétek a nyugati tartományok egy részében sajátos módon nemzeti konfliktus formájában jelentkeztek, nevezetesen úgy, hogy e tartományok igyekeztek magukat teljesen függetleníteni a bécsi központi kormánytól, vagy — mint ez Vorarlberg esetében történt — elérni az államkeretből való teljes kiválást.

Közvetlenül a Monarchia bukása és felbomlása után Ausztria legnyugatibb tartományában, az ottani szóhasználatban „Ländle”-nek nevezett Vorarlbergben erőteljes törekvések jelentkeztek annak érdekében, hogy a tartomány — élve a nemzeti önrendelkezési elv kínálta lehetőséggel — csatlakozzék Svájchoz és végleg szakítson Ausztriával. A vorarlbergi szeparatista törekvések okait és magyarázatát több tényezőben kell keresni. Talán első helyen kell említeni, hogy Vorarlberg viszonylag későn lett a Habsburg-birodalom része. A tartomány székhelye, Bregenz 1523-ban került osztrák tulajdonba és először 1725-ben fordul elő, hogy egy feljegyzés az Arlberg terület négy nagyobb települését (Bergenz, Feldkirch, Neuburg am Rhein és Bludenz) egységbe foglalva Vorarlbergnek nevezi.¹ A 4600 négyzetkilométer nagyságú területen 1918 őszén alig 150 000 ember élt, akiknek ősei allemann-sohwäbisch népcsoportból, tehát a nyugati germánok törzseiből származtak. Etnikai eredetük szempontjából tehát sokkal közelebb álltak a keleti Svájcban vagy a Württemberg-tartományban élő német népcsoportokhoz, mint a bajorokkal rokon ausztriai németekhez. A kései és rendkívül gyenge történeti kötelekek mellett a tartomány geográfiai és gazdasági viszonyai is magyarázzák, hogy Vorarlberg — Béccsel szemben — miért orientálódott Svájc felé. Elég egy pillantást vetni Vorarlberg térképére, hogy erről világos képet alkothassunk. A tartományt az Alpok magas hegyvonulatai szinte hermetikusan elzárják kelet felé, a szomszédos Tirol-tartományba csak néhány nehezen járható hegyszoroson keresztül lehet eljutni, míg nyugat felé szélesen kitérül a tartomány kapuja és a Rajna folyó nagy természetes víziútja bekapcsolja Vorarlberget Németország, Svájc és Franciaország gazdasági vérkeringésébe. Az objektív geográfiai adottságok alapján a tartomány gazdasági élete is úgy fejlődött ki, hogy Béccsel szinte alig volt gazdasági forgalma, kapcsolatai — szinte kizárólag — Württemberggel és Svájccal bonyolódtak. Vorarlberg gazdasági életében textilipara, rendkívül gazdag természetes vízienergiaforrásai, fakitermelése és az alpesi tejgazdálkodás játszották a legfontosabb szerepet. Mindezek a gazdasági ágazatok nemcsak hogy nyugat felé orientálódtak, de igen jelentős részben a német és svájci szükségletekhez igazodva fejlődtek ki.²

¹ Österreich. Das Land in dem wir leben. Wien 1968. 37.

² Vorarlberg tartomány gazdasági különállása még ma is szembetűnő. A vízienergia útján nyert elektromos áram részét a Német Szövetségi Köztársaság hasznosítja.

Ami a tartomány politikai képét illeti, ebben a tekintetben is lényegesen különbözött Bécestől. Az összes osztrák tartomány közül itt volt a legerősebb — szinte kizárólagos — a keresztényszocialista párt befolyása. A lakosság háromnegyed része erre a katolikus-kispolgári érdekeket képviselő konzervatív pártra adta le szavazatát, a képviselői helyek fennmaradó egyharmada megoszlott a szociáldemokraták és a nagynémet irányzatok között. Vorarlberg korábban sem érzett sok közösséget Béccsel, de a császári ház összeomlása és az erős szociáldemokrata befolyás mellett létrejött köztársaság méginkább eltávolította a fővárostól. Az eltérő politikai struktúra mellett egyéb szempontok is közrejátszottak a szeparatista irányzatok kifejlődésében. A tartomány túlnyomóan kispolgári-paraszti népessége nem szívesen vállalta volna a vesztes háború gazdasági következményeit, nem akart osztozni az éhező Bécs sorsában — félve persze attól is, hogy az ottani proletármozgalmak Vorarlbergre is áttérjednek —, az „életképtelen” és felvevőpiacaitól megfosztott Ausztriától csak gazdasági hátrányokat várhatott, ezért az összes problémát igyekezett megoldani azzal, hogy felvételét kéri a svájci államszövetségbe. Eltekintve a hagyományos és rendkívül közvetlen kapcsolatoktól, Svájc vonzereje 1918-1919 fordulóján különösen erős volt Vorarlbergre, hiszen — Béccsel ellentétben — a Rajna túlsó partján, ahová naponta ezrével jártak át Vorarlbergből dolgozni, jólét, rend és biztonság uralkodott, sőt, úgy tűnt, hogy éppen Európa nagy részének háborús nyomora a jólét új forrásait nyitja meg Svájc előtt.

Vorarlberg Ausztria legkisebb tartománya volt, de 1918-1919-ben átmenetileg mégis nemzetközi fontosságú szerephez jutott. Márcsak földrajzi fekvése is magyarázza, hogy az osztrák szövetséges államból történő esetleges kiválása lényegesen befolyásolta volna Németország és Svájc Rajna-völgyi pozícióit, de ami talán ennél is fontosabb volt: Vorarlberg elszakadása olyan láncreakciót indíthatott volna el, amely — Tirol és Salzburg tartományokra áttérjedve — kérdésessé tette volna az osztrák köztársaság jövőjét, aminek további hatása viszont már egész Közép-Európa sorsát befolyásolta volna. Persze, ez a kortársak előtt korántsem volt ilyen világos, de különösen nem a svájci és vorarlbergi politikusok számára, akik nem is hitték volna el, hogy e viszonylag jelentéktelen terület hovatartozása a nemzetközi érdekek és összefüggések ilyen bonyolult rendszerét érinti.

1918-1919 fordulóján megindult Vorarlbergben az agitáció a Svájchoz való csatlakozás érdekében. Bár 1918. november 3-án az ideiglenes tartományi tanács olyan határozatot hozott, hogy a tartomány sorsát eldöntő népszavazásig Vorarlberg az osztrák államszövetség tagja marad, nyitva hagyta a lehetőséget, hogy lakossága az önrendelkezési jog alapján döntsön majd végleges hovatartozásáról.

Az 1918. november 12-én megalakult osztrák köztársaság az Anschluss proklamálásával értelemszerűen állást foglalt az ellen, hogy a tartományok önálló Anschluss-politikát folytassanak, különösen, ha ez a törekvésük nem is Németország, hanem Svájc felé irányult. (De mint látni fogjuk, a bécsi kormány határozottan ellenezte Tirol tartományi Anschluss-politikáját is, amit a tiroli és bajor reakciós tartományi szeparatizmus Bécs és Berlin ellen irányuló mozgalmának tekintett.) A bécsi központi kormányban ott találjuk Vorarlberg képviselőjét is, a keresztényszocialista Jodok Fink személyében, aki Karl Renner első koalíciós kormányában alkancellári tisztséget visel és mindent elkövet azért, hogy tartományát megőrizze az osztrák köztársaság keretei között.

A helyi politikusok azonban, élükön dr. Otto Ender keresztényszocialista tartományi főnökkel, egyelőre minden lehetőséget nyitva szeretnének tartani. Svájci és vorarlbergi oldalról nyomós érvek hangzanak el az egyesülés mellett.

de ugyanakkor — főleg Svájcban — tekintélyes erők szembenállnak az elgondolással. A vorarlbergi közvélemény nagyobb része a svájci csatlakozás híve, különösen a parasztság és a fakitermelők, akik terményeik számára Svájcban biztos piacot remélnék, úgyszintén a textiliparban dolgozó munkások, akiket vonz a magasabb svájci munkabér, míg a textilipari tőkés vállalkozók szívesebben csatlakoznának Németországhoz, mert a jelentős textilipari vidék, Elsass elvesztése után ott csaknem korlátlan lehetőségeket remélnék termékeik értékesítése számára, ezenkívül abban bíznak, hogy a német tőke és technikai felkészültség segítségével a vorarlbergi textilipart versenyképessé tudják tenni a svájceival szemben. A másik oldalon szintén megoszlottak a vélemények. Míg a kelet-svájci — német nemzetiségű — tőkés körök Vorarlberg csatlakozásának feltétlen hívei voltak, a Svájc egységén és egyensúlyán örökődő politikusok többsége határozottan elvetette azt. Vorarlberg bekebelezése mellett szóltak elsősorban a svájci vasúti vállalkozók tőkés érdekei, akik ilyen módon szerették volna megszerezni az Arlberg-bahn-t (az Arlberg-vasútvonalat), amely az első világháború idején építettek ki, s amely közvetlen összeköttetést teremtett Németország és Olaszország között, a teljes kikapcsolás veszélyével fenyegetve a drágább tarifával dolgozó svájci vasútvonalat. A St. Gallen-i textilipari vállalkozók Vorarlberg csatlakozásával éppen azt igyekeztek elérni, hogy a számukra veszélyessé válható konkurenciát azáltal küzdjék le, hogy beolvasztják a tartományt. Attól tartottak, hogy a német Anschluss esetén a vorarlbergi textilipar a német vámközösség tagjaként korlátlan lehetőséghez jutna a német piacon. A svájci elektromos és finommechanikai ipart erősen érdekelte a vorarlbergi vizierőművek kiépítése és a kitermelt elektromos áram hasznosítása. A vorarlbergi fakitermelés a svájci ipar több ágát érintette, amint hogy az állattenyésztés és a mezőgazdaság más területei a svájci mezőgazdasági vállalkozókat vonzották.³ A csatlakozás mellett szóltak még a svájci tőkés körök német részének imperialista-soviniszta érdekei is, az az elképzelés ugyanis, hogy 150 000 vorarlbergi német bekebelezésével tovább növeljék a német elem abszolút túlsúlyát és vezető szerepét az államszövetségben.

A csatlakozás svájci ellenfelei nyomós érveket sorakoztattak fel tiltakozó álláspontjuk alátámasztására. Elsősorban arra hivatkoztak, hogy Svájc területi integritása és örök semlegessége mélyen bevésődött népének tudatába, másrsszt nemzetközi szerződések egész rendszerén nyugszik. Amennyiben Svájc feladná eddigi elveit és elfogadná azt a tézist, hogy a nemzeti önrendelkezési jog alapján egyes népcsoportok *csatlakozhatnak* Svájcához, úgy értelemszerűen egyet kellene értenie azzal a lehetőséggel is, hogy bizonyos népcsoportok — szintén a nemzeti önrendelkezés alapján — *elszakadjanak* Svájctól. Ez pedig Svájc nemzetiségi szétforgácsolódásának veszélyét rejtené magában. Emellett a győztes hatalmak maguknak kívánták fenntartani azt a jogot, hogy a nemzeti önrendelkezés lehetőségeit és kívánatos formáit felülbírálják, ami Svájcot kiszolgáltatta volna a győztes hatalmaknak, vagy legalábbis a Népszövetségnek.⁴ A győztesek körében pedig voltak olyan irányzatok, hogy a nemzeti önrendelkezés elvét kihasználják Svájc egységének megbontására. Az olasz irredente Tessin elszakadását követelte, bizonyos francia körök pedig hangoztatni kezdték az önálló Jura-kanton életrehívásának szükségességét. Vorarlberg csatlakozása tényleg precedenst teremtett volna

³ Dr. Ernst Thaler: Vorarlberg. Deutsche Stimmen. Wochenschrift, Herausgeber: Dr. G. Stresemann. 1920. 32. Jg. Nr. 18. 297—302.

⁴ Svájc a Népszövetséggel szemben is igyekezett önállóságát megőrizni. 1920. május 16-án Svájc lakossága népszavazás alapján engedélyezte a kormánynak Svájc belépését a Népszövetségbe, de csak azon feltétel mellett, hogy tagsága nem érintheti örök semlegességét.

a svájci határok megváltoztathatósága mellett. A csatlakozás ellen nemzetiségi és vallási meggondolásokat is felsoroltak. Svájc lakosságának 72 %/a német, 20 %/a francia, 6 %/a olasz és 2 %/a egyéb nemzetiségű volt, tehát Vorarlberg csatlakozása tovább növelte volna a német etnikum túlsúlyát. Vallási összetétel szempontjából Svájc lakosságának 56 %/a protestáns és 42 %/a katolikus volt, míg Vorarlberg népességének 98 %/a volt katolikus, tehát a csatlakozás a katolikusok túlsúlyára vezetett volna, ami már csak azért sem tűnt kívánatosnak — még a svájci katolikusok szemében sem —, mert Svájcban már 1848-ban felszámolták a jezsuita rendet és biztosítani tudták a protestánsok és katolikusok vallási békéjét, míg a vorarlbergi katolikus egyház még erőteljesen a vallási türelmetlenség konzervatív bázisán nyugodott. Az elmondottak mellett Vorarlberg csatlakozása ellen szólt — a svájci érzelmeket nem kis mértékben befolyásoló veszély —, hogy Vorarlberggel együtt Svájcnak is vállalnia kellene az Osztrák-Magyar Monarchia háborús jóvátétele Vorarlbergre eső részének fizetését.

A svájci szociáldemokraták határozottan ellenezték Vorarlberg csatlakozását, részben azért, mert a tartomány bekebelezését a svájci tőke imperialista céljának minősítették, másrészt, mert megítélésük szerint a túlnyomóan katolikus-konzervatív Vorarlberg csatlakozása a svájci demokratikus erők gyengítését, elért szociális vívmányaik veszélyeztetését eredményezte volna. A vorarlbergi szociáldemokraták viszont — ellentétben a párt bécsi központjának német Anschlusspolitikájával — semlegességet tanúsítottak a tartomány jövőjéről kibontakozott vitában.

1918-1919 fordulóján a tartomány vezetői tartózkodtak az egyértelmű állásfoglalástól, de szabad lehetőséget biztosítottak a svájci Anschluss mellett kibontakozó mozgalomnak, amelynek élén egyelőre politikailag kevésbé exponált személyiségek állottak, mint a lustenauai népiskolai tanító, Franz Riedmann, akik rendkívüli aktivitást fejtettek ki a csatlakozás érdekében.⁵ A tartomány legkisebb helységében is gyűléseket szerveztek, petíciókat fogalmaztak és a keresztényszocialista „Vorarlberger Volksblatt” hasábjait sikeresen felhasználták a svájci Anschluss előnyeinek propagálására. Falvanként leszavaztatták a lakosságot (70 %/a szavazott a Svájchoz történő csatlakozás mellett) és ennek alapján követelték, hogy a tartományi kormány haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat Svájc képviselőivel. A tartományi tanács — nemzetközi okok diktálta óvatosságból — vonakodott ugyan a magánkezdeményezés alapján lefolyt népszavazások eredményét hivatalosnak elfogadni, de 1919. március 7-én olyan értelmű határozatot hozott, hogy a tartománynak Német-Ausztriához való csatlakozásáról hozott korábbi döntése csak ideiglenes jellegű volt, ezért felhatalmazta a tartományi kormányt, hogy Svájjal, a Német Birodalommal és az osztrák köztársasággal lépjen érintkezésbe a tartomány sorsának végleges eldöntése érdekében.

A tartományi kormány Svájjal szeretne volna kezdeni a kísérletezést. Március közepén dr. Ender tartományfőnök maga utazott Bernbe, ahol azonban olyan választ kapott, hogy a svájci szövetségi kormány csak abban az esetben lenne hajlandó a csatlakozásról tárgyalni, ha előzetesen Vorarlberg lakosságának túlnyomó többsége kifejezné erre vonatkozó kívánságát, amit csak előzetes népszavazás alapján lehetne meggyőzően dokumentálni.⁶ A svájci kormány kívánságá-

⁵ *Elfriede Zuderell*: Die Anschlussbewegung Vorarlbergs an die Schweiz. 1918—1921. Disszertáció. Innsbruck 1946.

⁶ *N. von Preradovich*: Die Wilhelmstrasse und der Anschluss Österreichs 1918—1933. Bern—Frankfurt 1971. 76.

ra vagy legalábbis ösztönzésére kell tehát visszavezetni a vorarlbergi tartományi tanács 1919. április 26-án hozott határozatát, amely kimondta: „1. Vorarlberg népét meg kell szavaztatni a következő kérdésben: kívánja-e Vorarlberg népe, hogy a tartományi tanács a svájci szövetségi tanács tudomására hozza Vorarlberg lakosságának azt a kívánságát, hogy a svájci államszövetségbe belépjen és ennek érdekében tárgyalásokat kezdjen? 2. A népszavazáson kifejezett igenlő határozatnak csak az lenne a célja, hogy elvileg kifejezze a tartomány csatlakozási szándékát, magát a csatlakozást azonban csak az előzetes tárgyalásokon kialakított feltételek újabb népszavazáson történő megerősítése után hajtanák végre. 3. Amennyiben Németország hivatalos szervei részéről közvetlen kezdeményezés történe annak érdekében, hogy a tartomány valamelyik német szövetséges államhoz csatlakozzék, úgy erről azonnal informálni kell a tartományi tanácsot.”⁷ A határozat világosan mutatta, hogy míg Németország irányában passzívan viselkedtek (az önálló osztrák út lehetősége fel sem merült, annyira biztosra vették Német-Ausztria és a Birodalom egyesülését), addig a svájci Anschluss érdekében nagyon is aktív szerepet vállaltak.

Tulajdonképpen ezzel a határozattal emelkedett Vorarlberg jövőjének kérdése a tartomány határain messze túllépő európai politikai ügyé. Vorarlberg esetleges elszakadása közvetlenül érintette a német és osztrák kormányok között létrejött titkos szerződésben körvonalazott elgondolásokat az Anschluss megvalósításáról (Brockdorff-Rantzau és Otto Bauer 1919. március 2-i szerződésének végrehajtását), a másik oldalon pedig a békét diktáló győztes hatalmak érdekeit és elgondolásait az osztrák köztársaság jövő határaitól és közép-európai státuszáról. Sajátos módon — bár teljesen ellentétes kiindulópontokból — Németország, valamint a bécsi kormány érdekei Vorarlberg jövője szempontjából teljesen egybeestek a győztes antant érdekeivel, ugyanis mindkét tábor azt kívánta, hogy Vorarlberg maradjon meg az új osztrák állam kereteiben. Németország és Ausztria a vorarlbergi szeparatizmusban Ausztria egységes csatlakozásának veszélyeztetését látta, ezért a népszavazási terv meghirdetése után azonnal akcióba léptek a vorarlbergi-svájci tárgyalások sikerének megghiúsítása érdekében. Ezerberger német pénzügyminiszter, aki 1919 tavaszán rendkívül aktív szerepet játszott a német-osztrák Anschluss-mozgalmakban, május 8-án az alábbiakat üzenté a bécsi kormánynak: „A vorarlbergi események fejlődését nem nézhetjük tétlenül: Vorarlberg Svájchoz való csatlakozása súlyosan befolyásolná a német-osztrák Anschluss-kérdést és közös érdekeink szempontjából tarthatatlan helyzetet teremtené. Ezért az a szándékunk, hogy Vorarlbergben latba vessük befolyásunkat a svájci csatlakozás ellen.”⁸ Egyúttal azt is üzenté, hogy a német kormány hajlandó lenne anyagi áldozatokat is hozni a vorarlbergi szeparatizmus ellensúlyozására. Erre annál is nagyobb szükség volt, mert Otto Bauer kijelentette gróf Wedel német követnek, hogy bár a bécsi kormány határozottan ellenzi Vorarlberg elszakadási szándékát, de sajnos nincs abban a helyzetben, hogy az ottani tartományi kormányra számottevő nyomást tudjon gyakorolni.

A Vorarlberghez fűződő német érdekeltséget komplikálta még az a körülmény is, hogy a berlini kormány mellett a délnémet szeparatista irányzatok is igyekeztek Vorarlbergre — svájci csatlakozással szemben — saját, Berlin ellen is irányuló egyesülési terveik számára megnyerni. A korszakkal foglalkozó irodalom gyakran azonosítja a Berlinből és Stuttgartból kiinduló kezdeményezéseket, ho-

⁷ Auswärtiges Amt (a továbbiakban A. A.) *Bonn*: Österreich II. Po. 2. 13586.

⁸ A. A. *Bonn*: Österreich 112. Bd. 1. A. 13921.

lott a kettő között éppen olyan lényeges különbség volt, mint amilyen a tiroli mozgalmakban a bajor szeparatizmus és a birodalmi nagynémet gondolatot képviselő Anschluss-törekvések között megnyilvánult. Annak ellenére, hogy a terv minden reális alapot nélkülözött, annyit el kell róla mondani, hogy 1919 tavaszán felmerült olyan elgondolás, hogy Dél-Németország allemann-schwäbisch területei, Württemberg, Baden, Hohenzollern, Schwaben-Neuburg egyesüljenek Vorarlberggel és Lichtensteinnel és hozzanak létre független államot. A terv politikai indítékai nyilvánvalóak: Németország konzervatív-katolikus befolyás alatt lévő területei igyekeztek magukat függetleníteni a forradalmi-baloldali mozgalmaktól jelentős mértékben befolyásolt északnémet területektől és Berlintől. A tervet félhivatalos személyiségek propagálták (német részről dr. Magirus ulmi középiskolai igazgató, Vorarlbergből dr. Albert Ritter ügyvéd), de közvetítésükkel hivatalos személyiségek eszmecseréjére is sor került. Dr. Ender tartományfőnök például tárgyalt a württembergi vezetőkkel, de egyelőre ott tartózkodtak bármilyen határozott lépéstől. Szerették volna kivárni a nagyhatalmak döntését, hogy egyáltalán elismerik-e Vorarlberg önrendelkezési jogát. Ender mindenesetre a Württemberghez való csatlakozás lehetőségével is számot vetett, amikor 1919. március 15-én kijelentette, hogy „nyelv és származás alapján Svájc után Württemberg lenne az a terület, amelyhez Vorarlberg sokkal szívesebben csatlakozna, mint a bajor Münchenhez, vagy a német-osztrák Bécshöz”.⁹ A „Schwaben-Kapitel” tehát (így nevezték a szóban forgó elgondolást) a Vorarlberg jövőjével kapcsolatos tervek egyik, bár kétségtelenül fantasztikus változatát jelentette.

A berlini kormány közvetett utakon igyekezett ellensúlyozni Svájc vonzerejét. Georg Locher württembergi tartományi képviselő Erzberger miniszter megbízásából több alkalommal járt Bregenzben és tárgyalt Ender tartományfőnökkel. Közvetlenül a népszavazás megrendezése előtt Erzberger újra levélben kérte Lochert, utazzék Enderhez és kérje meg őt arra, hogy halassa el a svájciakkal való végleges megállapodásokat. Egyidejűleg értesítette a német külügyminisztérium illetékes tisztviselőjét, Freiherr von Grünau-t, hogy a pénzügyminisztérium hajlandó anyagi támogatást is nyújtani Locher képviselőnek, hogy a helyszínen mindent elkövessen a svájci Anschluss-mozgalmak diszkreditálása érdekében.¹⁰ Lochertől függetlenül Vorarlbergbe küldték a német külügyminisztérium egyik legjobb felkészültégű politikai ügynökét, dr. Otto Bergert, aki a szomszédos Tirol tartományban olyan feladattal tartózkodott, hogy — gazdasági szakembernek álcázva — a tiroli Anschluss-mozgalmakat a birodalom érdekeinek megfelelő vágányra terelje.¹¹ Berger behatóan tájékozódott a vorarlbergi helyzetről, tárgyalt a tartomány politikai és gazdasági életének vezetőivel, többek között a svájci Anschluss-mozgalmat irányító Riedmann-nal is, aki elmondta, hogy Svájcban legalább harminc politikust és 26 napilapot megnyert Vorarlberg csatlakozása érdekében, rajtuk kívül a svájci klérus is nagy örömmel fogadná a több mint 100 000 katolikus csatlakozását. Berger terjedelmes újtjelentésének végén azt írja: „Vorarlberg még nem vészett el teljesen a Német Birodalom számára, de ennek igen nagy a veszélye. Rendkívül fontos kérdés, vajon Svájc elutasítja-e

⁹ *N. von Preradovich*: i. m. 64.

¹⁰ *A. A. Bonn*: Österreich 112. Bd. 1. A. 14392.

¹¹ A német külügyminisztérium bonni iratanyagából kiderül, hogy dr. Otto Berger rendkívül jelentős küldetésben tartózkodott Tirolban. 1919 márciusától 1920 szeptemberéig az ő kezében futottak össze a tiroli tartományi politika szálai. Lapokat és szervezeteket alapított, cikkek tömegét írta és közvetlenül beavatkozott a tartomány politikai életébe. Olyan feladatokat látott el, amelyekre a hivatalos diplomaták helyzetük miatt alkalmatlanok lettek volna.

Vorarlberg csatlakozási szándékát. Ha ez a lehetőség bekövetkezik — amit korántsem lehet biztosra venni —, úgy Vorarlberg előtt csak olyan választás marad, hogy közvetlenül Ausztriához vagy pedig közvetve, Schwaben-Württemberg útján a Német Birodalomhoz csatlakozik-e... Amennyiben Svájc nem utasítja el Vorarlberg csatlakozását, úgy nagy a valószínűsége annak, hogy az Anschluss létrejön. A legközelebbi jövőben számolni kell azzal, hogy a népszavazáson a lakosság túlnyomó többsége a Svájccal való tárgyalások mellett fog dönteni.” Ebben az esetben pedig számítani lehet arra — folytatódik a jelentés —, hogy egy következő népszavazás jóvá fogja hagyni az egyesülés érdekében kialakított feltételeket, hacsak ezeknél Németország nem tudna kedvezőbbeket felkínálni. Vorarlberg jelentőségét és a svájci Anschluss hátrányait így összegezte: „Vorarlberg kis tartomány, nem túl jelentős számú népességgel. Vízierőművei révén azonban olyan energiaforrással rendelkezik, amely a távolabbi jövőben igen jelentőssé válhat, különösen, ha az Alpok lejtőjén elterülő sváb és bajor területeken megfelelő felvevőpiacot lehet kialakítani. Továbbá Vorarlberg fakitermelése, hús- és tejterméktermelése teljesítő- és exportképes, míg gabona- és burgonyaszükségletének kielégítése nem okozna túl nagy megterhelést a német mezőgazdaságnak. A vorarlbergi ipar is rendkívül fejlődőképes. Nyilvánvaló, hogy Vorarlberg nem lenne számunkra értéktelen. Ennek ellenére a negatív érdekek még nagyobb, vagyis Vorarlberg Svájchoz való csatlakozása rendkívüli mértékben csorbítaná Németország tekintélyét. Áttörné az egységes német-osztrák Anschlusst és lényegesen csökkentené az ezzel kapcsolatos bécsi nyilatkozatok értékét. Tirol és más osztrák tartományok példának tekinthetnék Vorarlberget, ami adott esetben még vonzó is lehetne számukra.”¹² Berger itt idézett elemzése világosan mutatja, hogy az „Assesor” szerény címét viselő megbízott a német nagytőke és hatalmi érdekek rendkívüli felkészültségű képviselője volt, aki a hivatásos diplomatáknál pontosabban és mélyebben ismerte a vorarlbergi — s mint látni fogjuk tirol — Anschluss-problémák belső és nemzetközi összefüggéseit.

A tartományi kormány döntése alapján 1919. május 11-én tartották meg a népszavazást. Ahogyan ez várható is volt, a lakosság nagy többsége a svájci csatlakozást előkészítő tárgyalások mellett szavazott. A leadott 58 110 szavazatból 46 934 (80,6 %) helyeselte, 11 176 (19,4 %) pedig ellenezte a Svájccal történő egyesülést. A közel húsz százalékos ellenzék azonban nem az Ausztriához, hanem a Németországhoz való csatlakozást kívánta (legalábbis túlnyomó többsége), ezért a népszavazás félreérthetetlen állásfoglalás volt az új osztrák köztársaság ellen. A népszavazás ellenére nem került sor tárgyalásokra Svájccal, mert a berni kormány kijelentette: mindaddig nem hajlandó az egyesülés előkészítéséről megállapodásokat kötni, amíg a párizsi békekonferencia el nem ismeri Vorarlberg önrendelkezési jogát, továbbá, amíg a bécsi kormány nem járul hozzá a tartomány elszakadásához.¹³ Ez a döntés kétségtelenül a vorarlbergi csatlakozás svájci ellenfeleinek győzelmét fejezte ki, hiszen aligha lehetett reálisan számolni azzal, hogy a győztesek hozzájárulnak az önrendelkezési jog ilyen fokú felparcellálásához, hasonlóképp azzal sem, hogy a bécsi kormány precedenst teremtsen a tartományok ilyen mértékű önállóságának elismerésére.

A győztes hatalmak természetesen soha nem gondoltak Vorarlberg önrendelkezési jogának elismerésére. Amikor 1919. május 8-án az ötök tanácsa foglalkozott a vorarlbergi Anschluss-mozgalmakkal, Balfour angol külügyminiszter így

¹² A. A. Bonn: Österreich 112. Bd. 1. A. 14296.

¹³ A. A. Bonn: Österreich 112. Bd. 1. A. 14608.

tette fel a kérdést: „Svájchoz vagy Ausztriához tartozzék? Abban az esetben, ha elfogadjuk az első lehetőséget, miként tudná a békekonzferencia a korábbi Ausztria egyéb területeit megakadályozni abban, hogy kövessék a példát, esetleg azért, hogy az állami adósság terheitől megszabaduljunk, vagy valamiféle más okból.”¹⁴ Lansing amerikai külügyminiszter szintén ellenezte az egyes tartományok elszakadását. A francia álláspont természetesen szintén elutasító volt, de Pichon francia külügyminiszter az ügy tárgyalásakor antant-kollégáinál higgadtabban szolt az ügyről, hiszen a svájci kormány már több ízben biztosította Franciaországot, hogy valójában nem kívája Vorarlberg csatlakozását, de a széles néptömegek hangulatára való tekintettel nem tanúsíthat merev elzárkózást Vorarlberggel szemben. Mindenesetre röviddel a népszavazás után a svájci kormány közölte Béccsel: Bern csak akkor lép kapcsolatba Vorarlberggel, ha ehhez előzetesen az osztrák kormány hozzájárul.¹⁵ A bécsi kormány viszont már ezt megelőzően a tartományi kormány tudomására adta, hogy a békeszerződés előtt sem általános, sem pedig tartományi Anschlussról nem lehet szó. A tervezett tárgyalásokat a békeszerződés utáni időszakra kell halasztani, amikor már világosan áttekinthetők lesznek az új osztrák állam gazdasági és pénzügyi kötelezettségei.¹⁶

Miután a svájci Anschluss hívei felismerték, hogy Béctől nem remélhetnek támogatást, 1919 augusztusában újabb erőteljes propaganda akciót indítottak, ezúttal annak érdekében, hogy a párizsi békekonzferencia ismerje el Vorarlberg jogát, hogy a tartomány külön érdekeit az osztrák békedelegációtól függetlenül képviselhesse. A vorarlbergi „békedelegáció” két tagja, dr. Paul Pirker és dr. Gustav Neubner¹⁷ 1919. augusztus 17-én Bernből táviratot intéztek Clemenceau francia miniszterelnökhöz, tiltakozva az ellen, hogy a bécsi kormány megtagadja Vorarlbergtől a jogot, hogy Párizsban önállóan léphessen fel. A francia kormány válasza sem méltatta a táviratot. A tartományban szervezett újabb Anschluss-tüntetések miatt Párizsban azonban új taktikai fogáshoz folyamodtak. A területi kérdésekkel foglalkozó bizottság vezetőjének, Tardieu-nek a javaslatára olyan formulát fogadtak el, hogy „abban az esetben, ha Svájc Vorarlberg csatlakozása mellett döntene, úgy az osztrák kormány a Népszövetség tanácsa elé terjeszti az ügyet”.¹⁸ Szeptember 19-én Renner kancellár aláírta a St. Germain-i békeszerződést, amely illuzórikussá tette az előbbi formulát, hiszen a békeszerződés 88. szakasza kimondta, hogy Ausztria minden olyan lépéstől tartózkodni fog, amely állami függetlenségét veszélyeztetné. Azzal, hogy a békeszerződés Vorarlberget Ausztriának ítélte, az Anschluss-tilalom szempontjából is alárendelte Bécsnek.

Ennek ellenére egy ideig még folytatódott Vorarlbergben a szeparatista kísérletezések, amelyek jelentős svájci politikai körök részéről is batorítást kaptak. Felix Calonder, a svájci szövetségi tanács főnöke 1919. november 22-én kijelentette a svájci parlamentben, hogy „a szövetségi tanács ugyanolyan keserű csalódással fogadta a tényt, hogy Párizsban figyelmen kívül hagyták a vorarlbergi kérdést, mint az ottani nép. A szövetségi tanács azonban meg van győződve arról, hogy nyitva áll a lehetőség az ügy későbbi népszövetségi rendezésére. A kezdeményezésnek mindenesetre Vorarlbergből kell kiindulnia, Svájc nem szándékozik az

¹⁴ Karl R. Stadler: Hypothek auf Zukunft. Entstehung der Österreichischen Republik 1918—1921. Wien 1968. 110.

¹⁵ A. A. Bonn: Österreich 112. Bd. 2. A. 19075.

¹⁶ A. A. Bonn: Österreich 112. Bd. 2. A. 18759.

¹⁷ Dr. Neubner Endre tartományfőnök ügyvédi irodájának munkatársa volt, dr. Pirker pedig Bregenzben gimnáziumi tanár, közismerten Ender híve és szócsöve.

¹⁸ Karl R. Stadler: i. m. 111.

osztrák belügyekbe beavatkozni, de kész akár a Népszövetségben, akár Párizsban minden erejét latba vetni Vorarlberg önrendelkezési jogának elismertetése érdekében.”¹⁹ A svájci kormány magatartásában tehát szembetűnő változás következett be, amit elsősorban azzal lehet magyarázni, hogy a jobboldali francia politikai körök — ellentétben a néhány hónappal előbb képviselt álláspontjukkal — 1919 végén már nem zárkóztak volna el Vorarlberg és Svájc egyesülésétől. Ennek részben az volt az oka, hogy a magyar Tanácsköztársaság leverése, a Horthy-vezette ellenforradalom győzelme után Franciaország Ausztriánál megbízhatóbb antikommunista szövetségesre talált Közép-Európában, tehát már nem fűződtek olyan közvetlen érdekei Ausztria belső és nemzetközi pozíciójának erősítéséhez, mint 1919 nyarán. Másrészt úgy vélték, hogy a békeszerződés aláírása, Ausztria államhatárainak kijelölése után Vorarlberg elszakadása már kevésbé fenyegetne Ausztria teljes felbomlásával, mint az azt megelőző időszakban. Az osztrák gazdasági élet válságos helyzete miatt amúgy sem lehetett pontosan tudni, hogy az új Ausztria képes lesz-e saját lábán megállni, vagy széthullik és egyes részei az utódállamokhoz, más részei pedig Németországhoz csatlakoznak. Ezzel a kilátással is számolva előnyösebbnek tűnt számukra, ha Vorarlberg Svájc és nem Németország tulajdonába kerül.

November utolsó hetében olyan hírek érkeztek Vorarlbergből, hogy a tartományi tanács a december 3-ra kitűzött ülésén proklamálni akarja a tartomány elszakadását Bécestől. Renner kancellár kijelentette Riepenhausen bécsi német diplomatának, hogy végső esetben kérni fogja az olasz csapatok bevonulását és ha kell, idegen segítséggel vet véget a Vorarlbergben tobzódó „Enderci”-nek.²⁰ Jodok Fink alkancellárt Bregenzbe küldték, hogy a helyszínen igyekezzék ellensúlyozni az elszakadási törekvéseket. Calonder nyilatkozata után ott olyan hangulatot talált, hogy a 30 keresztényszocialista tartományi képviselő közül 23 még Ender magatartását is túlságosan óvatoskodónak ítélte és a nagynémet irányzathoz tartozó képviselők is úgy nyilatkoztak, hogy azonnal ki kell jelenteni a Bécestől való elszakadást, bár harcolni kell azért, hogy ez egyúttal ne jelentse a csatlakozást Svájchoz. Béccsel megszakadt a telefonösszeköttetés — Renner szerint ez is a tartományi kormány műve volt —, ezért Jodok Fink azzal a közvetítő javaslattal állt elő, hogy a tartományi tanács tekintsen el a függetlenség kinyilvánításától, ami feltehetően beavatkozásra készítené az antantot, ehelyett hozzon határozatot, hogy Bregenz felkéri a bécsi kormányt, hogy az járjon el Párizsban annak érdekében, hogy az antant engedélyezze a svájci-vorarlbergi egyesülési tárgyalások megkezdését. A tartományi gyűlés egyelőre semmilyen döntést nem hozott, mert időközben a svájci belpolitikában heves vitákat váltott ki Calonder nyilatkozata, és ezért a kormány érezhetően óvatosabb és tartózkodóbb álláspontra helyezkedett.

Párizsba utazva Karl Renner Buchsban találkozott Ender tartományfőnökkel, akivel olyan megállapodásra jutott, hogy „a vorarlbergi Anschluss-kérdést addig nem hozzák szóba Párizsban, amíg Vorarlberg lehetőséget nem nyer arra, hogy emlékiratban megindokolja a tartomány önrendelkezési jogának megalapozottságát”.²¹ A memorandum kidolgozására csak nagy késéssel került sor, ezért Párizsban Renner előterjesztette Vorarlberg függetlenségi szándékát, természetesen olyan értelemben, hogy a tartomány elszakadása rendkívüli mértékben növel-

¹⁹ Dr. Ernst Thaler: i. m. 301.

²⁰ N. von Preradovich: i. m. 97.

²¹ A. A. Bonn: Österreich 112. Bd. 4. A. 31755.

né az osztrák köztársaság amúgyis súlyos gazdasági és politikai problémáit, mert Vorarlberg elszakadása azonnal maga után vonná Tirol és Salzburg tartományok német Anschluss-kívánásának proklamálását is. Az antant hatalmak legfelsőbb tanácsa úgy döntött, hogy Vorarlberg elszakadása ellentétben állna a békeszerződés 88. szakaszával, ezért nem járul hozzá, hogy az ügyet a Népszövetség Tanácsa elé terjesszék. A döntés háttere nyilvánvaló: Vorarlberg elszakadása esetén lehetetlen lett volna megakadályozni, hogy Tirol és Salzburg végrehajtsák a gazdasági Anschlusst Németországhoz.

A párizsi döntés után Calonder levonta a tanulságot és lemondott, de a vorarlbergi kérdés még nem jutott teljesen nyugvópontra. 1921-ig állandóan ismétlődtek a kísérletek a vorarlbergi elszakadás érdekében. Ender tartományfőnök 1920 februárjában a Landok salzburgi gyűlésén kijelentette: „Csak ezért veszünk részt ezen az értekezleten, mert *egyelőre* kényszerítve vagyunk ebben az államban élni, tehát érdekeltek vagyunk belső berendezkedésében.”²²

A helyzet némileg megváltozott 1920 őszén, amikor a szociáldemokrata-keresztényszocialista koalíció helyett a polgári pártok kezébe került Bécsben a kormányhatalom. A „feketék” hegemoniája alatt lévő tartomány most már kevesebb fenntartással viseltetett Ausztria ellen, bár az első köztársaság egész ideje alatt igyekezett viszonylagos különállását megőrizni. A Vorarlberg és Svájc egyesülése érdekében 1918-1919-ben folytatott kísérletek sikertelenül zárultak,²³ a nemzetközi politika szempontjából hamarosan a feledés homályába is merültek, Ausztria belpolitikai helyzetére azonban mégis hatást gyakoroltak. A szeparatista mozgalmaktól felkavart szenvedélyek még soká gyűrűztek, hátráltatván az új Ausztria gazdasági és politikai konszolidációját.

2. Az önálló Tirol Köztársaság terve 1918-1919-ben]

A vorarlbergi szeparatista irányzatok mellett 1918-1919 fordulóján Tirol tartományban is erőteljes mozgalmak kezdődtek a bécsi központi kormánytól való elszakadás érdekében. Míg azonban Vorarlberg a svájci Anschluss megvalósítására törekedett, a tiroli szeparatizmus — a békeszerződés aláírásáig — az osztrák köztársaságtól független, önálló Tirol megteremtését tekintette elérendő céljának. A mozgalom indítékait bel- és külpolitikai okokban kell keresni. A belpolitikai okok között első helyen áll a túlnyomóan paraszti-kispolgári konzervatív tartomány idegenkedése, sőt nyíltan ellenséges szembenállása a Bécsben bekövetkezett demokratikus-köztársasági fejlődéssel, A tiroli tartományi parlamentben (Landtagban) a keresztényszocialisták abszolút többséggel rendelkeztek,²⁴ így tehát a tartomány politikai erőviszonyai merőben különböztek a Bécsben uralkodó helyzettől. Bár a tartományi parlament az osztrák köztársaság kikiáltása után, 1918 november 25-én úgy határozott, hogy Tirol grófság — autonómiája fenntartása mellett — csatlakozik Ausztriához, de ugyanakkor az 1861-es tiroli tartományi alkotmányra hivatkozva azt is kijelentette, hogy csakis a szabad választások alapján létrehozott Landtag dönthet véglegesen Tirol államjogi hely-

²² Idézi: *N. von Preradovich*: i. m. 101.

²³ A korábban osztrák vámterülethez tartozó Liechtenstein hercegség kiszakadt Ausztriából és vámközösségre lépett Svájjal.

²⁴ Az 1919 tavaszán megtartott választáson a keresztényszocialisták 74 000 szavazatot (36 mandátumot), a szociáldemokraták 23 600 szavazatot (11 mandátumot) és a nagynémet irányzatok 12 000 szavazatot (6 mandátumot) kaptak.

zetéről. A konzervatív helyi politikusok arra hivatkoztak, hogy Tirolt csak a pragmatica sanctio kötötte Bécshez, melynek érvényessége azonban a Habsburg-ház hatalmával együtt megszűnt. Velük szemben a Landtag szodiáldemokrata képviselői azt az álláspontot képviselték, hogy Tirol Német-Ausztria elidegeníthetetlen része, ezért a bécsi központi kormánnyal együtt harcolnia kell a német-osztrák Anschluss megvalósítása érdekében.

A tirol szeparatista mozgalmakban — a vorarlbergihez hasonlóan — jelentős szerepet játszott az a körülmény is, hogy a tartományt geográfiai és gazdasági szempontból csak nagyon laza szálak fűzték Bécshez. A tartomány 12 647 négyzetkilométernyi területén (a Brennertől északra fekvő területen) kb. 450 000 ember élt. A lakosság túlnyomó többsége fakitermelést és alpesi állattenyésztést folytatott (a tartomány területéből csupán 3 % a hasznosítható szántóterület, 36 % legelő és 33 % erdő), az ipari termelés kibontakozásához a gazdag vízienergiaforrások bizonyos alapot szolgáltatottak volna, azonban hiányoztak ehhez a nyersanyagforrások. Legfontosabb termelési ágának, a fakitermelésnek (évente 70-80 000 köbméter gömbfa és deszka) és bútoripari készítményeinek fő felvevő piaca Németország, Olaszország és Svájc volt, a természetes vízienergiaforrásokból merített kb. 80 000 lóerő elektromos energia legnagyobb részét Németország vette át.²⁵ A földrajzi és gazdasági tényezők mellett a tartomány történeti hagyományai is a szeparatista irányzatokat erősítették. Már a napóleoni háborúk idején folytatott függetlenségi harcok után kibontakozott egyfajta tirol „nacionalizmus”, az a szemlélet, hogy a hófödte hegyláncok völgyeiben élő tiroliak a maguk erejére utalva történelmi küldetést töltenek be, ők a németység előretolt bástyái a délről — és Bécsből — fenyegető idegen áramlatokkal szemben. Megszületett a tirol önállóság mítosza, amelyik Andreas Hofertől az Isonzo-csatáig töretlen vonalba egyesítette a tartomány önállóságára emelt igényét,²⁶ s ennek alapján Tirol vezetői féltékenyen örködtek a tartomány alkotmányának sérthetetlenségén. Ausztria tartományai közül egyedül Tirolban maradt érvényben az általános fegyverviselés kiváltsága, mint a helyi önállóság egyik kézzelfogható jele. A Hofervezette háború óta tovább ápolták a „Schützenvereine”-ek (önkéntesekből toborzott fegyveres szervezetek) hagyományait, de ezek a konzervatív-katolikus szellemiségű önvédelmi organizációk az 1918-as összeomlás és forradalmi átalakulás pillanatában a „vörös Bécs” elleni tartományi szeparatizmus és a helyi progresszív mozgalmak ellen folytatott harc eszközei lettek, nem sokkal később szoros kötelékeket teremtettek — Heimwehr néven — a bajor ellenforradalmi Einwohnerwehr-rel, az Orgesch és Orka nevű szervezetekkel.

A Tirol és Bécs között fennálló alapvető belpolitikai nézeteltérések ellenére, a tartományi szeparatizmus mégis elsősorban külpolitikai megfontolásokból fakadt. A németországi politikai viszonyok — bármennyire erős volt is Tirol történeti kapcsolatokon alapuló közelsége Bajorországhoz — kevés szimpátiát ébresztettek a tartomány politikai életében domináló keresztényszocialista politikusokban a bécsi kormány német Anschluss-politikája iránt. 1918/1919 fordulóján, amikor a Hohenzollern-ház bukását röviddel követte a bajor Monarchia, a Wittelsbach-dinasztia megdöntése is, úgy tűnt, hogy Bajorországban is döntő győzelmet aratnak a baloldali és szociáldemokrata irányzatok. 1918. november 8-án Münchenben kikiáltották a köztársaságot, majd a munkás-, paraszt- és katonatanácsok jelentős befolyása mellett megalakult a független szocialisták egyik képviselője,

²⁵ Der österreichische Volkswirt. Jg. 12. 1920. Nr. 35. 661.

²⁶ Conrad F. Latour: Südtirol und die Achse Berlin—Rom 1938—1945. Stuttgart 1962. 9.

Kurt Eisner vezetése alatt álló szociáldemokrata kormány. Igaz, hogy Eisner nem sokkal később — 1919. február 21-én — gyilkos merénylet áldozatául esett, de a bajor jobboldal egyelőre tehetetlen volt a baloldali-forradalmi mozgalmak terjedésével szemben.²⁷ Kurt Eisner halála után a többségi szociáldemokrata Hoffmann alakított kormányt, megkísérelvén békés eszközökkel elcsendesíteni a magasba csapó forradalmi szenvedélyeket. Sikertelenül. A valódi néphatalmat követelő tanácsok forradalmi akciója nyomán — és a Magyar Tanácsköztársaság létrejöttének hírére — 1919. április 7-én Münchenben is kikiáltották a bajor Tanácsköztársaságot, melyet azonban alig három héttel később sikerült véresen elnyomni és visszaállítani a Hoffmann-kormány hatalmát.²⁸ Ennek ellenére a bajor konzervatív-reakciós erők még messze álltak a teljes győzelemtől. Németország ipari körzeteiben új forradalmi fellendülés lehetőségével kellett számolni.

Érthető, hogy ilyen körülmények között a tiroli tartományi kormány vonakodott alávetni magát Bécs és az ottani Anschluss-politika révén a forradalmi átalakulások veszélyétől terhes német birodalom fennhatóságának. A tiroli szeparatizmust emellett azonban sajátos tiroli megfontolások, nevezetesen a Dél-Tirol visszaszerzéséhez fűződő illúziók is táplálták, sőt — a békeszerződés megkötéséig — éppen ez volt a tiroli önállóság követelésének legfontosabb indítéka. A dél-tiroli probléma lényege az volt, hogy az osztrák-magyar hadsereg összeomlása és a Piave-front felbomlása után az olasz hadsereg a Padua melletti Villa Giustiben megkötött fegyverszünet alapján birtokba vette Tirol területének a Brennerhágóig terjedő déli részét, s Olaszország nem hagyott kétséget aziránt, hogy a megkötendő békeszerződésben végleg a maga számára kívánja biztosítani a tartomány e jelentős részét. Az olaszok által megszállt területen mintegy 220 000 németül beszélő dél-tiroli és 15 000 ladini (latin eredetű, de ezen a területen elnémetesedett lakosság), valamint kb. 6000 olasz paraszt élt. Noha az etnikai és nyelvi határokat világosan meg lehetett ott vonni (Bozentől délre kb. 30 kilométerrel húzódó ún. Salurner-Klause-vonaltól délre olaszok, attól északra viszont németnyelvű tiroliak éltek), az olaszok stratégiai okokra hivatkozva ragaszkodtak a Brenner-határhoz, amelyet egyébként az 1915-ös titkos londoni paktum kilátásba is helyezett számukra. Az olaszok a háború idején az Osztrák-Magyar Monarchia oldaláról fenyegető veszéllyel indokolták Dél-Tirol teljes elcsatolására emelt igényüket, majd — amikor a Monarchia összeomlása és felbomlása ezen érvük alól kihúzta a talajt — fő érvük az lett, hogy a német-osztrák Anschluss és általa egy 70 milliós német birodalom létrejöttének lehetősége még inkább megköveteli, hogy Olaszország stratégiaileg kedvezőbb határhoz jusson északi szomszédjával szemben.

A tiroli helyi politikusok éppen ennek az érvnek az érvényességét akarták semmissé tenni a független Tirol létrehozásával. Abból a feltevésből indultak ki, hogy a bécsi kormány Anschluss-politikája egyenesen hozzájárul Dél-Tirol elvesztéséhez, mert a győztes Antant nem fog hozzájárulni ahhoz, hogy Dél-Tirolt az Ausztriával megnőtt Németországhoz csatolják. Ha viszont Tirol proklamálja függetlenségét — amit az Antant a nemzeti önrendelkezési jog alapján nem tagadhat meg a tartománytól — ezzel elhatárolja magát a bécsi kormány Anschluss-

²⁷ A demokratikus átalakulással szemben szervezkedő Thule-Gesellschaft Bajorországban egyelőre csak 1500 főt számlált. Vezetőik között ott voltak a későbbi náci mozgalom alapító tagjai. Rudolf Hess és Alfred Rosenberg.

²⁸ Die Münchner Räterepublik. Zeugnisse und Kommentar. Herausgegeben von Tankred Dorst und Helmut Neubauer. Frankfurt am Main 1966.

politikájától, egyúttal megnyugtatta Olaszországot, hogy az agresszív német nagyhatalom helyett a békés kis tiroli köztársaságot kapja északi szomszédjául. A Landtag 1919. május 1-i határozata nagyon világosan kifejezi ezt a gondolatmenetet: „Ezekben a történeti órákban a tiroli tartományi gyűlés az itteni nép nevében újra kifejezésre juttatja, hogy minden áldozatot hajlandó meghozni Dél-Tirol érdekében. Felhatalmazza a tartományi kormányt, juttassa a párizsi békekonferencia tudomására, hogy Tirol tartomány élve a Wilson elnök által meghirdetett nemzeti önrendelkezési jog lehetőségével, melyet az igazságos béke előfeltételének nyilvánított, elszánta magát arra, hogy a zárt német és ladini településekkel együtt egészen a Salurner-Klause-ig önálló demokratikus és teljesen leges államnak kiáltsa ki magát, ha ilymódon biztosítani tudja e terület szabadságát. Ezzel a lépéssel eleget kíván tenni az igazságos béke megkötését célzó kívánásoknak és jogos igényeknek, ami által megszűnnének a Dél-Tirol annexiójához fűződő katonai okok is. A tartományi kormány egyúttal azt is kijelenti, hogy amennyiben a wilsoni önrendelkezési jog érvényesüléséhez fűzött remények ellenére Dél-Tirolt elcsatolnák, a maradék Tirol számára nem maradna más út, mint hogy gazdasági életképessége biztosítása érdekében csatlakozzék a német köztársasághoz, ami által azonban Vorarlberg elveszne a német-osztrák köztársaság számára.”²⁹

Már a nyilatkozat kiadása előtt — 1919 februárjában — a tiroliak önálló diplomáciai akciókat kezdeményeztek Genfben, amelyben a tartomány vezető tényezői vettek részt. A genfi osztrák ügyvivő jelentette, hogy Paul Freiherr von Sternbach, helyettes tiroli tartományfőnök, továbbá a keresztényszocialista párt és a katolikus egyház két prominens képviselője, Dr. Waitz püspök és monsignore Heidegger, sőt a szociáldemokrata Simon Abram is rendkívüli aktivitást fejtenek ki Tirol önállóságának elismertetése érdekében. Dr. Lutz és Dr. Guggenberg tiroli megbízottak vezetése alatt irodát nyitottak Genfben a tiroli köztársaság eszméjének népszerűsítésére.³⁰ Törekvéseik azonban kevés sikerrel bíztattak, mert az Antant hivatalos képviselői közül senki sem állt velük szóba, így csak az antant országok sajtóján keresztül igyekeztek híveket szerezni eszméiknek.³¹ A bécsi kormány a leghatározottabban szembefordult a tiroli kormány önálló külpolitikai lépéseivel, mert azt hitte, hogy azokat bizonyos francia politikai körök ébresztgetik Ausztria egységének megbontása érdekében. Otto Bauer külügyminiszter 1919 februárjában így nyilatkozott: „A tiroliak egy idő óta önálló útra léptek. Azt hiszik ugyanis — és ebben a hitükben Franciaország képviselői is erősítik őket —, hogy Dél-Tirolt meg tudják menteni azáltal, ha egy szép napon egy Németországtól és Német-Ausztriától teljesen független országot hoznak létre.”³² A május 1-i elszakadási nyilatkozat kiadása után a tiroli Landtag kérdést intézett a bécsi kormányhoz, hogy ezek után Német-Ausztria fenn kívánja-e tartani a jogi és gazdasági közösséget az önálló és demokratikus tiroli köztársasággal. A központi kormány élesen elítélte a tiroliak eljárását, kíméletlenül, hogy ilyen horderejű döntés túlhaladja a tartományi kormány hatáskörét. Egyébként is naiv elképzelés, hogy az Anschluss-politikáról való lemondás és az önállóság kikiáltása bármit is változtatna Dél-Tirol helyzetén. Ellenkezőleg, az elszakadás súlyos veszélybe sodorná a tartományt, ezen kívül hátrányosan érintené az egész német nép érdekeit is. Az lenne a leghelyesebb, ha a tartomány is képviseltetné magát Párizsban,

²⁹ A. A. Bonn: Österreich. Po. 2. Nr. 1. Bd. 1.

³⁰ HHStA. K. 261. (Otto Bauer-Nachlass) 153.

³¹ A. A. Bonn: Österreich. Po. 2. Nr. 1. Bd. 1. ohne Registriernummer.

³² HHStA. K. 261. (Otto Bauer-Nachlass) 153.

s amennyiben ott olyan döntés születne, hogy az önálló Tirol kikiáltása estén Dél-Tirolt visszaadnák a tartománynak, úgy Német-Ausztria kész lenne Tirolt az osztrák államkötelékből elbocsátani.³³

Tirol jövődő sorsa nem volt közömbös a szomszédos nagyhatalmak számára sem. A német kormány a hivatalos diplomáciai érintkezés kulisszái mögött igyekezett gyengíteni a tiroli elszakadási tendenciákat, hiszen Tirol önállósulása lehetetlenné tette volna az egységes német-osztrák Anschluss megvalósítását, mert Tirol példáját Salzburg és más tartományok is követték volna, nem szólva arról, hogy Tirol elszakadása esetén Vorarlberget sem lehetett volna visszatartani a Svájchoz való csatlakozástól. A bécsi kormány — saját gondjai alatt roskadozva — nem rendelkezett elegendő erővel, hogy hatásosan fellépjen a tiroli szeparatizmus ellen, ezért ezt a szerepet a német kormány vette át. Nemzetközi okok miatt nyíltan, a hivatalos diplomáciai testület felhasználásával ezt nem tehetette, ezért Dr. Otto Berger személyében speciális megbízottat küldött Tirolba, aki a semleges jogász és üzletember képében igyekezett a titkos és kényes küldetést teljesíteni. A vorarlbergi Anschluss-mozgalmak tárgyalásakor már említést tettünk ottani szerepléséről, de aktivitásának igazi színtere Innsbruck volt, ezért rövidesen itt összegezzük korábbi pályafutását. A szudétanémet Warnsdorfbán született 1886-ban. Apja porosz származású kereskedő volt. 1906-ban Zwittau-ban érettségizett, majd jogi tanulmányokat folytatott Münchenben, Bécsben, Párizsban és Berlinben. A nyári szünidőkben végigutazta Nyugat- és Kelet-Európát, majd első jogi államvizsgálója után a porosz kultuszminisztérium ösztöndíjával egy évet töltött az Egyesült Államokban és ott a Harvard, Cambridge és Massachusetts egyetemeken folytatta tanulmányait, de időközben beutazta az Egyesült Államokat, megfordult Kanadában és Mexikóban is. Németországba visszatérve az egyik berlini bíróságon dolgozott, de tovább folytatta tanulmányait és jogi diplomája mellé a bölcsészdoktori címet is megszerezte. A világháborúban eltöltött évek után azonnal a német külügyminisztériumba került, de anélkül, hogy ott beosztást kapott volna, 1919 februárjában Bécsbe küldték, majd onnan Tirolba irányították, hogy az Anschlusss előkészítésének speciális feladataival foglalkozzék. A megbízásra kitűnően alkalmasnak ítélték, hiszen sokoldalú műveltsége mellett erős személyes kötelékek fűzték Ausztriához, felesége Salzburgból származott, ő maga éveken át a tiroli „Alpenverein” tagja volt.³⁴ Haniel külügyi államtitkár 1920. május 25-én így jellemezte Berger szerepét: „Dr. Bergert egy évvel ezelőtt, az akkori birodalmi kancellár, Scheidemann úr ajánlotta a külügyminisztériumnak abból a célból, hogy Tirolban felhasználjuk... Dr. Berger kitűnően informálta a külügyminisztériumot és a tiroli ügyekben értékes szolgálatot teljesített a Birodalom érdekében, s ezeket már természetük miatt sem lehetett hivatásos diplomatákra bízni. A berlini külügyminisztérium titkos alapjából jelentős összegeket fordított a tiroli sajtó befolyásolására és egyes politikusok megnyerésére. Ő maga — különböző álneveken — több mint 70 cikket írt,³⁵ annak bizonyítására, hogy a tiroli szeparatizmus kifejezetten kedvezőtlenül befolyásolja Dél-Tirol visszaszerzésének kilátásait. „Meg kell győzni a tiroliakat arról — írta egy titkos jelentésében —

³³ N. von Preradovich: i. m. 112.

³⁴ A. A. Bonn: Österreich. Po. 2. Nr. 1. Bd. 1. 427.

³⁵ Uo.

³⁶ Főleg a tiroli parasztszövetség lapjában, a „Bauernzeitung”-ban jelentek meg vezércikkei. Szolgálatait a német külügyminisztérium 1920 szeptemberében 10 000 márkával jutalmazta, ami akkor még tekintélyes összeg volt.

hogy Dél-Tirolt nem szerezhetik vissza saját erejükből, sem idegen hatalmakkal ápoló öncélú barátság útján. El kell velük fogadtatni azt a tételt, hogy Olaszországnak előbb-utóbb szüksége lesz az erős német nép barátságára és a teljesítőképes német gazdaság segítségére. Csakis ezáltal nyílik meg a lehetőség Dél-Tirol felszabadítására, és akkor Tirol számára az egyetlen helyes megoldás csakis a német anyaországgal való egyesülés lehet.”³⁷ Szívós és céltudatos propaganda-munkával, a tirolai képviselők személyes megdolgozása útján hónapok alatt komoly tekintélyre tett szert Tirolban, annyira, hogy döntő szerepet tudott már játszani abban, hogy az 1919 tavaszán lezajlott tartományi választás után ne a közismerten Habsburg- és konföderáció-barát Schöpfert, hanem a keresztényszocialista párt nagynémet beállítottságú képviselőjét, Schraffl parasztvezért válasszák meg a tartomány főnökévé. Innsbruckban mindenki tisztában volt vele, hogy Dr. Berger valójában a német kormány „szürke eminenciása” Tirolban.

A német külügyminisztérium Dr. Berger mellett más bizalmiszemélyek felhasználásával is igyekezett ellensúlyozni azt a veszélyt, hogy a tartomány Dél-Tirol remélt megmentése fejében Franciaország vagy Olaszország vazallusává váljék. A Wilhelmstrasse iratai közül számos feljegyzés és jelentés tanúsítja, hogy a német orientációt propagáló, majd 1921-ben az Anschluss érdekében lefolyt tirolai népszavazásokban oly fontos szerepet játszó „Alpenland” című újságot a német külügyminisztérium pénzelte, sőt tartotta fenn. A lapot a Liechtensteinből származó Gilbert In der Maur nyugalmazott Rittmeister (lovassági százados) szerkesztette, aki a nagynémet politikai eszmék egyik lelkes képviselője volt.³⁸ 1919 áprilisában emlékiratot intézett a német külügyminisztériumhoz, amelyben — a német külpolitikai érdekekre hivatkozva — részletesen megindokolta egy Anschluss-barát lap megalapításának fontosságát. A tervezett lapnak — fejtegette — az lenne a célja, hogy a német nemzeti irányzat szócsöve legyen Tirolban, kitartó munkával megnyerje a keresztényszocialista párt antant-ellenes tömegeit, egyúttal igyekezzék a szociáldemokratákat is áthatni a nagynémet összetartozás eszméivel. Ezért az újságoknak a katolikus-demokrata-nagynémet eszméket kellene a főbb politikai irányzatok számára elfogadható formában képviselnie.³⁹ Június 26-án a német külügyminisztérium illetékes munkatársa, Freiherr von Grünau követségi tanácsos közölte, hogy a Wilhelmstrasse sajtóosztálya 4 millió koronát folyósít a tervezett lap alapítására.⁴⁰ Ettől kezdve egészen 1921 nyaráig In der Maur rendkívül aktív szerepet játszott a tirolai politikában.

Németország mellett Olaszországot is foglalkoztatta a kérdés, hogy Tirol esetleges önállósága után milyen helyzet alakulna ki a német—olasz érintkezés metszéspontját képező alpesi területen. 1919 tavaszán több megbeszélés zajlott le olasz és tirolai képviselők között, melyek során kölcsönösen puhalták egymás nézeteit az önálló Tirol kilátásairól. Olasz részről a Dél-Tirolt megszállva tartó olasz csapatok parancsnoka, Conte Sani tábornok és politikai tanácsadója, Conte Pinchia, vettek részt a megbeszéléseken, míg a tartomány osztrák politikusai közül Dr. Richard Steidle tartományi tanácsos (a tartományi kormány tagja), a megszállt Dél-Tirolt képviselő Dr. Reuth-Nicolussi tanácsos és In der Maur vol-

³⁷ A. A. Bonn: Österreich. Po. 2. Nr. 1. Bd. 1.

³⁸ Gilbert In der Maur 1887-ben Vaduzban született. Apja a liechtensteini hercegség kormányzója volt. A világháború után újságíró lett és 1918—1933 között tevékeny szerepet játszott a náci mozgalomhoz közelálló radikális nagynémet irányzatokban. A második világháború alatt a Wehrmacht bécsi elhárítási osztályán működött. 1959-ben halt meg Klagenfurtban.

³⁹ N. von Preradovich: i. m. 123.

⁴⁰ Uo. 127.

tak a tárgyalópartnerek. Az osztrákok azzal a reménnyel bocsátkoztak az eszmecserébe, hogy a német-olasz politikai és gazdasági együttműködés fejében — ami az olaszok számára már csak azért is vonzónak tűnhetett, mert a békerendezés körül kibontakozó torzszalkodásban mind világosabban kirajzolódtak az olasz—francia ellentétek — hozzá fognak járulni a német nyelvterületű Tirol egységének és függetlenségének megőrzéséhez. Úgy vélték, ha Olaszország lemondana Dél-Tirol északi részének anektálásáról — tehát német kisebbségek nem kerülnének olasz megszállás alá —, semmi sem állná útját Németország és Olaszország megbékélésének, sőt szoros együttműködésének. Kezdetben a német külügyminisztérium is hasznosnak ítélte a kísérletezést. Az innsbrucki német konzul, Kuelmer azt remélte, hogy a tárgyalásokkal ellensúlyozni lehet Franciasország római befolyását, előkészíthetik a német—olasz közeledést, s mindezek által talán biztosíthatják Olaszország semlegességét egész Tirol Németországhoz való csatlakozásával szemben. Gróf Wedel bécsi német követ szintén úgy nyilatkozott, hogy Németország érdekei szempontjából nem lenne kedvezőtlen a kapcsolatok felvétele, természetesen, ha ezáltal az Anschluss előkészítése és későbbi végrehajtása nem szenvedne csorbát. Hasonlóan vélekedett Ludo Hartmann, az osztrák köztársaság berlini követe is.⁴¹

A tárgyalások folyamán azonban kiderült, hogy az olaszok minden körülmények között ragaszkodnak a Brenner-határhoz, tehát Dél-Tirol németlakta északi részének anektálásához is, sőt Sani tábornok fejtegetéseiből az is kiderült, hogy Olaszország csak abban az esetben támogatná a független Tirol eszméjét, ha a tiroliak elfogadnák az ő protektorátusát az apró köztársaság felett. Sőt terveik még ennél is távolabbra tekintettek. A „rajnai szövetség”⁴² példájára hivatkozva felvetették — a természetesen olasz hegemonia alatt alakítandó — kis államszövetség gondolatát, amelyet Tirol, Salzburg és Karintia egyesüléséből hoznának létre. A terv nyilvánvalóan arra irányult, hogy mind Bécstől, mind Berlintől függetlenítsék e tartományokat, tehát kizárják csatlakozásukat egy esetleges dunai konföderációhoz, vagy egyesülésüket Németországgal az Anschluss megvalósulása esetén.

A tárgyalások kedvezőtlen fordulatát látva Kuelmer konzul óvatosságra intette a tiroliakat. „Fenyeget a veszély, — táviratozta Berlinbe —, hogy az események átcsapnak In der Maur feje fölött és egész Tirol olasz érdekkörbe kerül. Ezért kértém In der Maurt, hogy kizárólag magánemberként, bármilyen hivatalos látszat nélkül, folytassa a tárgyalásokat.”⁴³ Dr. Berger sokkal egyértelműbben ogalmazta meg aggályait, egyszersemind azokat az előnyöket, amelyek Tirol felszttásából a távolabbi német célok szempontjából várhatóak: „Mindaddig, amíg Észak- és Dél-Tirol megosztottsága fennmarad, az „irredenta” erős kényszerítő eszköz lesz a kezünkben, amelyet egész Tirol érdekében felhasználhatunk az olasz királysággal való kapcsolataink alakításában. Amennyiben azonban Észak- és Dél-Tirol — bármilyen laza formában is — Olaszország befolyása alá kerül, elvesztjük Olaszországgal szemben azon törekvésünk legitimitását, hogy Tirol német orientációja érdekében fellépjünk.”⁴⁴ Ennél világosabban aligha lehetett volna megfogalmazni a német imperializmus titkos terveit. Berger itt kimondta: szá-

⁴¹ Uo. 123.

⁴² Franciaország az 1798-as Campo Formio-i békében elérte, hogy a Rajna-balpart területeiből létrehozták az ún. „Rajnai Szövetség”-et, a francia hegemonia alatt működő kisebb német államok szövetségét.

⁴³ A. A. Bonn: Österreich. Bd. 1. AS. 1208.

⁴⁴ Idézi: Preradovich: i. m. 124.

munkra sokkal kedvezőbb, ha a tartomány jelentős németlakta területei idegen uralom alá kerülnek, mert ezáltal mindig élni tudunk a nacionalista propaganda és hangulatkeltés eszközével, ami egyúttal azzal az előnnyel is jár, hogy Tirol megmaradt és elcsatolt területeit egyaránt befolyásunk alatt tudjuk tartani, mert az ottani lakossággal könnyen el lehet hitetni, hogy csakis Németország katonai hatalmától remélhetnek segítséget az igazságtalan békerendezés ellen.

Tirol sorsát végül is a párizsi békekonferencián döntötték el, mégpedig paradox módon, de az imperialista béke belső logikája szerint törvényszerűen, olyan értelemben, ahogyan Dr. Berger — előbb idézett feljegyzésében — ezt a német érdekek szerint kívánatosnak nevezte. Dél-Tirol egész területét, közel negyedmillió német kisebbséggel együtt Olaszországnak ítélték. A többi vitás kérdéshez hasonlóan ezúttal sem bocsátkozunk a tirolai probléma párizsi tárgyalásainak részleteibe, hanem megelégszünk a végső döntést kialakító legfontosabb tényezők tömör összegezésével. Mi több, kezdjük azzal, hogy idézzük a végső döntésben legilletékesebb államférfiak egyikét, Clemenceau francia külügyminisztert, aki a békeszerződés dél-tiroli pontjait indokolva ezt mondta: „Ami Tirolt illeti, a Szövetséges és Társulat Hatalmakat az a tény vezette, hogy az olasz nép hosszú éveken keresztül ki volt szolgáltatva a Monarchia céltudatos fenyegetésének. A vesztélyt főleg az jelentette, hogy Ausztria-Magyarország birtokolta az előretolt és az olasz síkságba mélyen benyúló stratégiai állásokat. Ezért az adott körülmények között a legjobb döntés volt, hogy Olaszország megkapta az Alpok természetes határát, amelyet oly régóta követelt.”⁴⁵ Köztudott, hogy ezt a döntést viták előzték meg, hiszen a győztesek maguk is érezték az érvelés gyengeségét, az ugyanis, hogy időközben az Osztrák-Magyar Monarchia eltűnt, helyét a hat és félmillió osztrák köztársaság foglalta el, tehát egy, már nem létező veszéllyel indokolták az ellene tett szigorú rendszabályokat. Az Anschluss-veszélyre hivatkozni szintén kétes értékű érv lett volna, hiszen ezzel azt fejezték volna ki, hogy a győztesek maguk sem hisznek a német-osztrák Anschluss-tilalom nemzetközi jogi érvényességében és hatékonyságában, amit pedig az európai rendezés egyik sarokkövének neveztek. Olaszországot a valóságban egyetlen cél vezette, behajtani szövetségesein az 1915-ös londoni paktumban megígért Brenner-határt. Az antant-partnerek szívesen hajlottak volna arra, hogy Olaszországot mérsékletre bírják és elfogadtassák vele a tirolai nyelvi határt, de amikor azzal érveltek, hogy Olaszország belső helyzetére is kedvezőtlen lenne a 220 000 németnyelvű tirolai soraiban üzött irredenta, az olasz béke delegáció meglehetősen barátságtalan jegyzékben emlékeztette szövetségeseit, hogy „míg az új államok, mint Lengyelország, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia saját népességük negyven-harminc-tizenhét- és tizenegy százalékát kitevő nemzeti kisebbséggel rendelkeznek, sőt a békeszerződés aláírása után maga Franciaország is több, mint 4 0/0 idegen nemzetiségű lakossággal bír majd, addig az Olaszországban lévő nemzeti kisebbség még Dél-Tirol birtoklása után sem lépi majd túl a 3 0/0-ot.”⁴⁶

1919 július végén már nem lehetett kétséges, hogy a párizsi békekonferencia Dél-Tirolt Olaszországnak ítéli, ezért a tirolai tartományi kormány úgy döntött, hogy közvetlen tárgyalásokat kezd Berlinnel a politikai és gazdasági Anschluss előkészítéséről. A határozat háttérében olyan elgondolás rejtőzött, hogy a Németországgal történő egyesülés biztatóbb kilátást nyit Dél-Tirol visszaszerzésére.

⁴⁵ Bericht über die Tätigkeit der deutschösterreichischen Friedensdelegation in Saint-Germain-en-Laye, idézi: K. Stadler: i. m. 123.

⁴⁶ K. Stadler: i. m. 123.

mint ha Tirol az osztrák köztársaság része marad. Berger jóslatai tehát gyorsabban váltak valóra, mint ezt maga is remélte. Az önálló Tirol-köztársaság tervét a Bécestől független német Anschluss-terv váltotta fel, amelyik 1921 nyaráig változatos formákban újra és újra jelentkezett a tiroli politikában. A tartományi kormány így érvelt: Tirol nem hagyott kétséget aziránt, hogy az 1918. november 12. után kialakult helyzetet csupán provizóriumnak tekinti és fenntartja magának a jogot, hogy a tartomány sorsának végleges rendezéséről önállóan döntsön. A tiroli tartományi kormány eddig abban reménykedett, hogy a tartomány egységét sikerül akkor is fenntartani, ha Német-Ausztria mellett maradnak. A béketárgyalások azonban megmutatták, hogy ez a remény alaptalan. A tartományi kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy Bécestől már semmit sem várhat, sőt a békeszerződés aláírása után olyan veszély fenyeget, hogy a bécsi kormány a dunai konföderáció felé vezeti Német-Ausztriát, ami egyet jelent azzal, hogy az országot kiszolgáltatja a francia—szláv befolyásnak. „A tartományi kormány meg van győződve arról, hogy Tirol csak a német birodalomhoz csatlakozva remélheti Dél-Tirol visszaszerzését, ezen túl csak a birodalom keretei között számíthat olyan gazdasági fejlődésre, melynek alapján sikeresen betöltheti geográfiai helyzetéből következő feladatát, hogy ti. természetes összekötő kapocs legyen Észak és Dél között. Ezért a tartományi kormánynak az a szánkéka, hogy a nép nemzeti önrendelkezési jogával élve kinyilatkoztassa elszakadását Német-Ausztriától és csatlakozását Németországhoz.”⁴⁷ A keresztényszocialista és nagynémet (deutschfreiheitlich) képviselők egyhangúlag elfogadták az előterjesztett javaslatot, a szociáldemokraták szóvivője, Dr Grüner viszont korainak és elhamarkodottnak ítélte a tárgyalások gondolatát. Nem az Anschluss elvi ellenzése miatt, hanem — a pártszolidaritás bázisán is — a bécsi kormányhoz való hűsége jegyében.

A tartományi kormány képviselőiben a keresztényszocialista tanácsos, Dr Richard Steidle, a nagynémet nemzeti tanácsi képviselő, Dr Josef Straffner, az innsbrucki kereskedelmi kamara elnöke, Willibald Reder és Gilbert In der Maur utaztak Berlinbe. Látogatásuk hivatalos jellegét igyekeztek gazdasági tárgyalásokkal leplezni, de a részükre kiállított — és Dr Stumpf helyettes tartományfőnök által aláírt — meghatalmazás egyértelműen kimondta, hogy a tartományi kormány 1919. július 25-i határozata alapján Steidle, Straffner és Reder azzal a feladattal utaznak Németországba, hogy „informálódjanak Tirol és a birodalom jövőbeli gazdasági, pénzügyi, kulturális és politikai kapcsolatainak lehetséges fejlődéséről”.⁴⁸ A német külügyminisztériumban Stockhammer miniszteri igazgató, Grünau követségi tanácsos társaságában fogadta a tiroliakat. Az utóbbi részletes feljegyzést készített a tárgyalásról, pontokba foglalva a tiroliak terveit és kívánóságait. Ezek körül a legfontosabb volt, hogy alkalmas időpontban Tirol proklamálja az osztrák államszövetségből való kilépését, majd ezt követően népszavazásra bocsátják az Anschluss-kérdést. Ennek eredménye alapján — ami nem lehet kétséges — kéri majd, hogy a birodalom vegye fel Tirolt a német államszövetségbe. Amennyiben az önállósági nyilatkozat kiadása után nem nyílna lehetőség az Anschluss azonnali megvalósítására, úgy Ausztria és Liechtenstein korábbi kapcsolataihoz hasonlóan kívánatos lenne, ha Tirolt felvennék a német vámközösség tagjai közé. Minden eshetőségre számítva a birodalomnak vállalnia kellene, hogy az osztrák köztársasággal esetleg kiéleződő viszony idejére biztosítja Tirol élelmezé-

⁴⁷ *N. von Preradovich*: i. m. 130.

⁴⁸ Facsimilében közli: *N. von Preradovich*: i. m. Függelék.

sét, amint hogy az is rendkívül előnyös lenne, ha valamelyik német bank fiókot nyitna Innsbruckban.⁴⁹

A német külügyminisztérium képviselői óvakodtak elkötelező nyilatkozatot tenni és nyomatékosan szigorú titoktartásra kérték tiroli partnereiket, hiszen a tárgyalat témák kiszivárgása mind Párizsban, mind Bécsben kínos helyzetbe hozta volna Berlint. Sőt — minden eshetőségre számítva — azt is hangsúlyozták, hogy Tirol csatlakozására csak a bécsi központi kormány előzetes jóváhagyása után kerülhet sor. Mindebből nyilvánvaló, hogy a németek kétértelmű játékot folytattak. Kezdetől nagyon jól tudták, hogy mit akarnak a tiroliak, hogy törekvéseik kifejezetten Bécs ellen irányulnak, s hogy mégis szóba álltak velük, az elsősorban azzal magyarázható, hogy a Németország felé gravitáló Anschluss-törekvések minden formáját alkalmas eszköznek látták a német gazdasági és politikai pozíciók kiépítésére. Ez különösen fontosnak tűnt Tirolban, ahol — mint látni fogjuk — Olaszország is rajthoz állt, hogy e földrajzilag tényleg kulcspozíciót betöltő tartományt saját érdekkörébe vonja.

A tiroliak a német várakozásokat is meghaladó gyorsasággal törekedtek a végső döntésre. Néhány nappal a berlini tárgyalások után Steidle és Straffner bizalmas levelet intéztek von Grünau követségi tanácsoshoz, amelyben kifejezték meggyőződésüket, hogy az Anschluss feltételei sokkal hamarabb megérnek, mint ezt a berlini eszmecsere alkalmával feltételezték. Egyrésztől a dunai konföderáció létrehozásának gondolata, másrésztől Ausztria semlegesítésének terve olyan mértékben fokozta a Dél-Tirol sorsa felett érzett aggodalmakat, hogy általánossá vált Tirolban az Anschluss követelése. A dunai konföderáció létrehozását, illetve Ausztria semlegesítését célzó tervek miatt számítani lehet arra, hogy a tiroli szociáldemokrácia is feladja a polgári pártok Anschluss-politikájával szemben tanúsított oppozíciós álláspontját. Mindezeket mérlegelve a tiroli polgári pártok Anschluss-bizottsága nevében kéri a német kormányt, válaszoljon az alábbi kérdésekre: „Amennyiben a békekonferencia véglegesen Dél-Tirol elcsatolása mellett döntene, úgy Tirol mértékadó pártjai megvonják a német-osztrák békedelegációtól a jogot, hogy a békét Tirol nevében is aláírja és ebben az esetben az a szándékuk, hogy mind a bécsi kormánytól, mind pedig az antant hatalmaktól Tirol önrendelkezési jogának elismerését követeljék. A bizottság tudni szeretné, ha e lépés következtében Tirol és a bécsi kormány kapcsolatai megszakadnának, számíthat-e a tartományi kormány arra, hogy Berlin az Anschluss államjogi végrehajtásáig terjedő kritikus időszakban gondoskodni fog Tirol élelmezéséről, szén- és kölcsönigényeinek kielégítéséről.”⁵⁰

Clemenceau szeptember 2-i jegyzéke óvatosságra intette a német külügyminisztériumot.⁵¹ Hermann Müller új szociáldemokrata külügyminiszter szeptember 4-én olyan értelmű szóbeli üzenetet küldött a tiroliaknak, hogy a jelen pillanat teljesen alkalmatlan lenne az Anschluss-kérdés felvetésére, sőt azzal a veszéllyel járna, hogy beláthatatlan időre lehetetlenné tenné a német-osztrák egyesülést. Mindezt figyelembevéve a német kormány pillanatnyilag — bármennyire sajnálja is — nyíltan nem támogathatja az Anschluss-mozgalmakat, ezért gazdasági és pénzügyi tekintetben sem tud a tiroliaknak biztosítékokat nyújtani.⁵²

⁴⁹ A. A. Bonn: Österreich 113. Bd. 2. AS. 1653.

⁵⁰ A. A. Bonn: Österreich 113. Bd. 2. AS. 1979.

⁵¹ Clemenceau követelte, hogy a német kormány törölje a weimari alkotmány 61. pontját, amelyik kilátásba helyezte Ausztria felvételét a német államszövetségbe. Ellenkező esetben a Rajna-balpart megszállásával fenyegetett.

⁵² N. von Preradovich: i. m. 134.

Ugyanez a meggondolás vezette Müller külügyminisztert, amikor szeptember 25-én a Német Nemzeti Párt (Deutschnationale Partei) parlamenti képviselőjének, Dr. Gustav Stresemann-nak írott levelében eltanácsolta a pártot attól, hogy Tirolban az Anschluss érdekében tevékenykedjék. Stresemann ugyanis előzőleg levélben kérte, hogy a párt egyik képviselője, Dr. Mittelmann, diplomata útlevéllel utazhassék Tirolba, hogy „az ottani németbarát körök kezdeményezésére tárgyalásokat folytasson az Anschluss megvalósításáról,” a német külügyminisztérium azonban megtagadta a hivatalos útlevél kiadását. Müller azt válaszolta: „Sajnos nem vagyok abban a helyzetben, hogy kivételt tegyek, mert Dr. Mittelmann tervezett útját nem tartom célszerűnek. Az Anschluss-kérdésben pillanatnyilag hivatalosan nem történhet semmi... Ha ennek ellenére magánkezdeményezés alapján az Anschluss-propaganda folytatódik, úgy el kell kerülni még a látszatát is annak, hogy az illetők hivatalos megbízásból cselekednek.”⁵³ Hermann Müller leveléből világosan kiderül tehát, hogy Németország fontosabb külpolitikai érdekei miatt hivatalosan nem támogatja ugyan az Anschluss-mozgalmakat, de szimpátiával tekint a „magánkezdeményezések” elé.

A Saint-Germain-i békeszerződés aláírásával Dél-Tirol sorsa végleg eldőlt. Az olasz kormány igyekezett megnyugtatni az olasz fennhatóság alá került német lakosságot, hogy az olasz köztársaság messzemenően tiszteletben fogja tartani jogait. 1919. szeptember 27-én Tomaso Tittoni olasz külügyminiszter a római parlamentben kijelentette: „A velünk egyesült nemzetiségek biztosak lehetnek benne, hogy távol áll tőlünk a gondolat, hogy elnyomjuk, vagy asszimiláljuk őket. Nyelvüket és kulturális intézményeiket tiszteletben kívánjuk tartani, közigazgatási tisztviselőik élvezhetik liberális és demokratikus törvényhozásunk összes jogait. Biztosíthatjuk Dél-Tirol német népét, hogy soha nem fogunk rendőri egységeket odavezényelni, üldözést vagy önkényeskedést eltűrni.” Viktor Emanuel olasz király 1919. december 1-én tartott trónbeszédében ünnepélyesen megerősítette külügyminisztere ígéreteit.⁵⁴ Alig három évvel később Benito Mussolini ragadta magához a hatalmat és fasiszta diktatúrája Dél-Tirol nemzeti kisebbsége számára a kíméletlen asszimiláció szenvedéseit és üldöztetését hozta magával.

A békeszerződés lezárta ugyan a Dél-Tirol jövőjéről folyó vitákat, de korántsem szüntette meg a Tirol és Bécs között feszülő ellentéteket. A túlnyomóan konzervatív Tirol változatlanul idegenkedett az erőteljes szociáldemokrata vezetés alatt álló „vörös Bécs” uralmától. Ezzel magyarázható a tirolai tartományi gyűlés 1919. december 11-i határozata, amelyik felhatalmazta a tartományi kormányt, hogy a Tirolt fenyegető gazdasági összeomlás elkerülése érdekében követelje a bécsi kormány közbenjárását Párizsban Tirol és a német birodalom gazdasági egyesülésének engedélyezéséhez.⁵⁵ Schraffl tartományfőnök halakék talanul közölte Renner kancellárral a tartományi gyűlés határozatát, aki — bizalmas körben — kijelentette, hogy a tirolai rezolúció szinte „bestellte Arbeit” (megrendelt munka) a számára, hiszen annak birtokában még hatásosabb érvekkel tud majd Párizsban fellépni Ausztria életképtelenségének bizonyítására. A győztes hatalmak, amint ezt már kifejtettük, hallani sem akartak Tirol elszakadásáról, így ezek a tervek egyértelmű fiaskóval zárultak.

A felszín alatt azonban tovább folytatódtak a Tirol és Németország gazdasági összefonódását célzó félhivatalos tárgyalások. Dr. Berger már 1919 októberében

⁵³ A. A. Bonn: Österreich II. Po. 2. 2565.

⁵⁴ K. Stadler: i. m. 132.

⁵⁵ A. A. Bonn.: Österreich. Po. 2. Nr. 1, Bd. 1, iktatószám nélkül.

arra a következtetésre jutott, hogy a bécsi központi kormány szinte teljesen az antant befolyása alá került, ezért az Anschluss-törekvéseket a tartományokra kell összpontosítani, céltudatosan törekedve a Birodalom gazdasági befolyásának kiépítésére. 1920. február 23-27. között zajlottak le Berlinben az első jelentősebb gazdasági tárgyalások, melyeken Tirolt Dr. Stumpf tartományfőnökhelyettes, Dr. Steidle és Dr. Straffner tanácsosok, In der Maur és Dr. Mader a tiroli Kereskedelmi Kamara titkára képviselte, míg német részről Grünau követségi tanácsos, Dr. Berger, Kuelmer konzul, Dr. Stauss, a Deutsche Bank elnöke, Caro a vegyipar és Janisch a bajor vízierőművek képviselőjében vettek részt a tárgyalásokon. A német külügyminisztérium tanácsosa, Grünau azt fejtegette, hogy külpolitikai okok miatt hivatalosan nem szorgalmazhatják az Anschlusst, ezért arra kell törekedni, hogy gazdaságilag Németország felé orientálják Tirolt. A birodalmi bank (Reichsbank) nem léphet nyíltan előtérbe, ezért a privát jellegű bank-konzorciumot, a Deutsche Bankot bízták meg a tiroli német érdekek képviselőjével. Dr. Stauss, a Deutsche Bank elnöke hangsúlyozta a vállalkozásban rejlő nemzeti célok jelentőségét: „A Deutsche Bank története a Német Birodalom története. Bankpolitikánk mindig is birodalmi politika volt. Nemzeti kötelességnek tekintem, hogy a német Tirolnak lehetőség szerint segítségére siessünk.” A tárgyalásokon sajátos szereposztás alakult ki: a bankelnök beszélt a „segítség” össznémet, nemzeti jelentőségéről, míg Grünau követségi tanácsos, a német külügyminisztérium képviselője mondta ki a lényegét, ti.: a vállalkozáshoz fűződő kapitalista érdekek valódi céljait: „A segítség fejében a Deutsche Banknak szükségképpen bizonyos pozíciókat kell kapnia, melyeknek alapján lehetősége nyílik a tartomány gazdasági kiaknázására.”⁵⁶ Nem titkolta, hogy a Deutsche Bank mögött álló német tőkés körök rendkívül érdekelték lennének a tiroli vízierőművek kiépítésében, a faipar, bányászat és közlekedés fejlesztésében. Ennek fejében természetesen készek lennének hitelt nyújtani a pillanatnyi élelmezési problémák enyhítésére.

Steidle és Stumpf hangsúlyozták, hogy Tirol hallani sem akar a bécsi „Misswirtschaft”-ról, hanem gazdaságilag Németországgal szeretne egyesülni. Olaszországi és svájci bankkörök szintén érdeklődtek már a tiroli investíciók lehetősége iránt, de természetesen, hogy a nemzeti megfontolásokat előtérbe helyezve, Németországhoz fordulnak segítségért. Tirolnak halaszthatatlanul sürgősen szüksége lenne 273 vagon lisztre, 50 vagon hüvelyesre és 10 vagon zsiradékra, s ehhez kéri a Deutsche Bank támogatását.

A gazdasági tárgyalások több fázisban folytatódtak, melynek eredményeként — jelentős német tőke túlsúllyal — nemzetközi bankvállalkozás alakult „Tiroler Hauptbank” néven, amelyhez sikerült a milánói „Credito Italiano” bankot is megnyerni, ezáltal elködösíteni a bankvállalkozás mögött rejlő német gazdasági expanziós célokat. Az olaszok Carlo Feltrinelli-t és Mario Alberti-t delegálták, míg a Deutsche Bank Stauss-t és Josef Böhm-öt küldte az innsbrucki bank igazgatóságába.⁵⁷ Az olaszok befolyása rövid idő múltán jelentősen csökkent, s a huszas évek elején a Tiroler Hauptbank a német gazdasági pozíciók kiépítésének egyik hatásos eszköze lett.

1920 elején — ezúttal olasz kezdeményezésre — újra felmerült az olasz hegemónia alatt megalakítandó önálló Tirol gondolata. A tervet, bármily furcsán hangzik is, az olasz nacionalista és tőkés körök reprezentánsai szorgalmazták. Éppen ezek a körök mondtak volna le Dél-Tirol korlátlan birtoklásáról? Az ellent-

⁵⁶ A. A. Bonn: Österreich. Po. 2. Nr. 1. Bd. 1. 81.

⁵⁷ N. von Preradovich: i. m. 139.

mondás kulcsa az olasz belpolitikában található. Az olasz anti-nacionalista és demokratikus politikai irányzatok hevesen tiltakoztak Dél-Tirol németlakta területeinek bekebelezése ellen, rabló imperialista hódításnak bélyegezve a saint-germaini békeszerződés döntését. Tekintve, hogy a baloldali demokratikus erők általános európai előretörése Olaszországra is jelentős hatást gyakorolt, az olasz burzsoázia nem tudhatta, mit hoz a holnap. Talán felülkerekedhetnek azok az erők, — latolgatták —, amelyek az osztrák köztársasággal és az osztrák szociáldemokráciával való barátság és szolidaritás jegyében hajlandók lemondani Dél-Tirol német lakosságú területének bekebelezéséről. Ezt a veszélyt megelőzendő merült fel újra az olasz hegemonia alatt egysített tirolai köztársaság terve. 1920 januárjában Xerao római parlamenti képviselő, majd 1920 márciusában a Banca di Roma megbízottja, Conte Marchettine, tárgyalásokat folytatott Innsbruckban Tirol újraegyesítésének lehetőségéről. Az olsszok felajánlották, hogy Olaszország gondoskodik Tirol élelmezéséről, de ennek fejében kizárólagos előjogokat kell kapnia a tirolai erdőgazdaság és vízierőművek kihasználására. A tartomány újraegyesítése után katonai misszió marad Innsbruckban az olasz hatalmi érdekek biztosítására.⁵⁸

A német külügyminisztérium határozottan ellenezte a tervet és figyelmeztette a tiroliakat, hogy az olaszok Tirol jelenlegi gazdasági nehézségeit és a bécsi központi kormánnyal fennálló politikai ellentéteit szeretnék felhasználni arra, hogy a tartomány látszat-függetlenségének megadásával egész Tirolt elszakítsák Ausztriától, ezzel végleg elzárják az Anschluss lehetőségét is.⁵⁹ A tervből nem lett semmi, mert a tirolai Landtag 1920. március 27-én egyhangúlag elutasította az olasz javaslatokat.

Mindez azonban mitsem változtatott Tirol és a bécsi kormány viszonyán. A tirolai tartományi gyűlés 1920 márciusában megerősítette az 1919 decemberi határozatát, miszerint követeli a központi kormánytól, hogy az járjon el a győzteseknél az Anschluss-tilalom feloldása, vagy legalább is Tirol gazdasági csatlakozásának engedélyezése érdekében. A tartományi kormány delegációja (Dr. Stumpf keresztényszocialista és Dr. Schmidt német liberális tartományfőnök helyettesek és Abram szociáldemokrata parlamenti képviselő) 1920. március 30-án adta át Karl Renner kancellárnak a Landtag határozatát, aki a bécsi jóvátételi bizottság amerikai tagjának jelenlétében fogadta a tirolai küldöttséget. A tiroliak követelését elhamarkodottnak nevezte, mert előbb — mondta — a békeszerződés „aktívait” kell behajtani, tehát birtokba kell venni Burgenlandot, melynek megszállása májusban lesz aktuális. „Azután az antanthoz lehet majd fordulni és Ausztria életképtelenségére hivatkozva kérni lehet, hogy első lépésként járuljon hozzá a német-osztrák vám- és gazdasági közösség megvalósításához, amelyik fontos lépésfok lenne a politikai Anschlusshoz vezető úton.” A tiroliak különakciója veszélyeztetné az ügy egészének sikerét, amelyre a szövetségi kormány őszintén törekszik.⁶⁰

Valójában a bécsi kormány az adott helyzetben kivihetetlennek ítélte az Anschlusst, bár belpolitikai szempontok, időnyerés és az antantra gyakorolt hatás kedvéért még élt az Anschluss-propaganda fegyverével.

A tárgyalások után a tiroliak felkeresték Rosenberg bécsi német követet, akitől azt kérték, hogy a német kormány írásban közölje velük, hogy a Birodalom

⁵⁸ A. A. *Bonn*: Österreich. Po. 2. Nr. 1. Bd. 1. 194.

⁵⁹ A. A. *Bonn*: Österreich. Po. 2. Nr. 1. Bd. 1. 188.

⁶⁰ A. A. *Bonn*: Österreich. Po. 2. Nr. 1. Bd. 1. 192.

véleménye szerint az Anschluss nem aktuális. Rosenberg az Auswärtiges Amt-nak küldött feljegyzésében úgy vélekedett, hogy ilyen írásbeli nyilatkozatot adni nem lehet, mert a tiroliak a „még nem”-et könnyen felcserélhetik „egyáltalán nem”-re, a német kormánynak pedig nem lehet érdeke a tiroli Anschluss-mozgalom megbénítása.⁶¹ Rosenberg feljegyzése fényt vet a német külpolitika kétértelműségére. Miközben Bécsben az egységes Anschluss szükségességét hangoztatva hivatalosan nem vállalt közösséget a tartományok szeparatista Anschluss-mozgalmaival, a tartományokban félhivatalos személyek felhasználásával és jelentős anyagi eszközök bevetésével — a központi kormány elleni zsaroló eszközként — szüntelenül erősíteni igyekezett ezeket a mozgalmakat.

A berlini Kapp-puccs után új fejezet kezdődött a tiroli Anschluss-mozgalom történetében, amikor München és Innsbruck antidemokratikus-konzervatív erői igyekeztek egyesülni Bécs és Berlin republikánus szociáldemokrata erőivel szemben.

⁶¹ Uo.